

Eduard Limonow — poeta na emigracji

Lucjan Suchanek

ABSTRACT: Eduard Limonov emigrated from the Soviet Union in 1974. At that time, he already was a mature poet of the Moscow literary underground. Like most Russian emigrants, Limonov was disillusioned with America, where he was neither understood nor recognized. In the evolution of his poetry the anthropological issues are replaced by the social ones.

On the one hand, his poems unveil a strong critique of unjust America, on the other — the yearning for the abandoned homeland.

Crucial in his literary output is love poetry dedicated to Yelena Shchapova, who left the poet in New York. Limonov's poetry of the Paris period does not offer sharp critique of French reality but it presents the poet's ponderings over the sense of life, human fate, and loneliness. The motives that concern love and the poet himself take a new literary form. Yearning for homeland comes to the foreground.

KEY WORDS: emigration, Limonov, prose, anthropological issues, yearning

Eduard Limonow (Sawienko) wyemigrował ze Związku Radzieckiego w 1974 roku. Nie był, jak wielu opuszczających wówczas ZSRR, dysydem, nie przejawiał żadnego zaangażowania politycznego, nie działał w podziemiu — jego wyjazd był wymuszony odmową współpracy z KGB — nie zgodził się zostać donosicielem.

Kim był liczący wówczas dwadzieścia jeden lat Eduard Limonow?¹ Urodził się w niewielkim miasteczku ukraińskim Dzierżyńsku, skąd cztery lata później rodzina przeniosła się do ponad półtoramilionowego Charkowa, zamieszkując na peryferiach tego wielkiego miasta. Naukę zakończył na dziesięcioletce, a potem miał się różnych zawodów. Najważniejsze dla jego dalszych losów było to, że zbliżył się do miejscowej bohemy artystycznej i po pewnym czasie zadebiutował w prowincjonalnej prasie jako poeta.

¹ Szerzej o Limonowie patrz: L. Suchanek: *Parias i heros. Twórczość Eduarda Limonowa*. Kraków 2001.

Były to lata 60. XX wieku, kiedy w Związku Radzieckim miał miejsce bujny rozkwit poezji. Poezję uprawiali wybitni twórcy i mało wprawni rymotwórcy, prawdziwi poeci i rzemieślnicy. Do tych ostatnich zaliczyć trzeba młodego Limonowa, twórcę mało oryginalnego, lecz już od początku wykazującego zadatki talentu.

W tamtych latach mijał już okres triumfu poetów czasów odwilży, czas ten w stosunku do poezji epoki ociążałego realizmu socjalistycznego przyniósł wiele zmian w sferze zarówno treści, jak i formy. Przy pewnym pozorze świeżości, która wówczas wydała się czymś niemal rewolucyjnym, poezja była jednak ideowo bardzo ograniczona — wiele sfer życia było dla niej niedostępnych, nie mogła wyjść poza granice filozofii marksistowskiej, nie dotykała problematyki sacrum i transcendencji, na darmo by szukać w niej liryki erotycznej. Język tej poezji wydawał się sztuczny, razić zaczął jej nadmierny patos. Zniewolona cenzurą literatura szuka więc nowych dróg, pojawiają się twórcy odrzucający ograniczenia ideowe, zaczynają tworzyć poza cenzurą. Rodzi się nowa kultura, alternatywna wobec tej oficjalnej, dysydencka, nazywana też drugą².

Limonowowi i innym młodym poetom z Charkowa przestają imponować miejscowi twórcy, zaczynają czytać poezję wydawaną w samizdacie, zachwycają się Josifem Brodskim³. Limonowa pociąga specjalnie Wielemir Chlebnikow. Po pewnym czasie prowincja literacka, jaką był Charków, zaczyna mu nie wystarczać — marzy o Moskwie, gdzie może spotkać prawdziwych poetów. Tak się właśnie staje i w 1967 roku przenosi się do stolicy. Wkrótce udaje mu się zbliżyć do poetów moskiewskiego undergroundu, poznaje młodych autorów, których duszą był Jewgienij Kropiwnicki. W jego „baraku” w posiołku Dołgoprudnyj i nieodległym posiołku Lianozowo bywali Gienrich Sapgir, Igor Cholin, Wsiewołod Niekrasow, Jan Satunowski, Giennadij Ajgi, Josip Brodski, Gleb Gorbowski i wielu ówczesnych młodych plastyków: Władimir Niemuchin, Ilja Zwieriew, Ilja Kabakow. Bywał tu także Limonow i jego żona Jelena Szczapowa⁴. W ten sposób Limonow znalazł się w jednym z najważniejszych nurtów podziemnej poezji moskiewskiej lat 60., nazywanej szkołą baraków, która odrzucała całkowicie model poezji odwilżowej. Twórców z tego kręgu raził jej podniosły język, sięgali przeto do żywej mowy, która podlegała estetyzacji, używano języka potocznego, kolokwializmów, poeci słowu nadali autonomiczność, upraszczali składnię i wiersz⁵.

² В. Кулаков: *По образцу и подобию языка. Поэзия 80-х годов*. „Новое литературное обозрение” 1989, ном. 32, s. 72.

³ Patrz: *Антология новейшей русской поэзии у Голубой лагуны*. В 5 томах. Т. 3А. Сост. К. Кузьминский, Г. Ковалев. Nextonville 1988, s. 23—32.

⁴ Zob. В. Кулаков: *Лианозово. История одной поэтической группы*. „Вопросы литературы” 1991, ном. 3; *Lianosovo. Gedichte und Bilder aus Moskau*. Herausgegeben und übersetzt von G. Hirt und S. Wonders. München 1992.

⁵ Zob. В. Кулаков: *Минимализм: Стратегия и тактика*. „Новое литературное обозрение” 1997, ном. 23, s. 258—259.

Limonowa wiąże się także z moskiewską grupą SMOG, zafascynowaną poezją czystą, nieutylną, której liderem był Leonid Gubanow⁶. Związany był także z grupą Konkret, do której wchodziłi Cholin, Sapgir, Szczapowa, Wągricz Bachczanian, Sława Lon⁷.

Młody poeta jednak, tworzący w kręgu gwiazd ówczesnej, bardzo bogatej i różnorodnej poezji, potrafił zachować oryginalność i własne oblicze. Co więcej, w panteonie ówczesnych poetów świecił światłem własnym i słusznie uważany jest za jednego z najciekawszych poetów tamtej doby.

Wiersze pisane w latach 1967—1968 Limonow zebrał w zbiorze *Кроноткин и другие стихотворения*. W urbanistycznej liryce Limonowa uderza prostota tematów, szara codzienność egzystencji człowieka. Zwraca uwagę obsesyjna niemal brzydota opisywanej rzeczywistości, naturalizm portretu, postaci ludzi starych utrzymane są w tonacji turpistycznej. Mamy w wierszach zaskakujące skojarzenia i obrazy, ale czasem młody poeta udziwnia, pragnie szokować, nie raz wierszom brak dojrzałości intelektualnej. Dominującym elementem jest narcyzm, która będzie widoczna także w drugim tomiku Limonowa. Nowością w porównaniu do pierwszego są pejzaże, choć i one uderzają przyziemnością. Również pierwszy poemat w twórczości Limonowa — *ГУМ* będzie epicki, opisowy.

Trzeci zbiorek Limonowa różni się od poprzednich — wiersze są teraz bardziej liryczne, osobiste, intymne i co najważniejsze zyskują na głębi. Widać, jak poszerza się wiedza autora o człowieku, jego antropologiczna wizja staje się bardziej rozległa. Dominują dwa charakterystyczne motywy, które staną się znakiem rozpoznawczym Limonowskiej liryki: solipsyzm i narcyzm.

W kolejnym tomiku *Оды и фрагменты* pojawiają się wiersze będące formalnymi próbami w dwu mało do siebie przystających gatunkach, w dodatku pochodzących z różnych estetyk. W następnym również znajdzie się termin genologiczny — heksamety, ale stojące obok określenie — czyngis-chanowe wywodzi się z całkowicie innej sfery. Treść wierszy nawiązuje do dawnego mitu o niebezpieczeństwie ze Wschodu, jakie niosły hordy Czyngis-chana, później o żółtym zagrożeniu, o Scytach. Nietrudno dostrzec tu motywy euroazjańskie, jest to także pośrednio gloryfikacja Rosji, jej siły.

W piątym tomiku, choć tytuł tego nie zapowiada, pojawia się liryka miłosna, wiersze poświęcone i dedykowane Jelenie Szczapowej, lecz nie ma tu wyznań bezpośrednich. Odnajdujemy w nich poetę wrażliwego, czulego, unikającego jednak słów i chwytów typowych dla liryki wyznań. Miejsce znamienne dla tego typu liryki osobistej „ja” zajął zaimek „my”. Kolejny zbiorek Limonow zatytułował *Русское*. Pokazał w nim rzeczywistość, daleką od rzeczywistości

⁶ Zob. В. Кулаков: *СМОГ: взгляд из 1996 года*. „Новое литературное обозрение” 1996, ном. 20.

⁷ Patrz o tym: Э. Лимонов: *Поэты группы „Конкрет”*. В: *Аполлон-77*. Ред. М. Шемякин. Paris 1977, s. 43—46.

radzieckiej. Pojęcia „rosyjskie — radzieckie” nie są tu antonimami i te dwie nazwy nie symbolizują odmiennych światów. W liryce Limonowa nie znajdziemy, jak u wielu mu współczesnych poetów, krytyki systemu.

Chcąc pojąć sens wypowiedzi poetyckich Limonowa, opisać jego wiedzę o świecie i wizję świata, zrozumieć, jakie są jego doświadczenia socjalne i egzystencjalne, nie należy patrzeć na jego lirykę z perspektywy politycznej, ze stanowiska opozycjonisty, dysydenta. Człowiek jego wierszy jest uwikłany w czas, ale poeta nie wyraża stosunku do rzeczywistości radzieckiej, którą system wykreował, nie okazuje wrażliwości wobec represyjnego charakteru państwa. Z drugiej strony też, nie jest jego apologetą. Trzeba się przeto przypatrzeć jego antropologii, widzeniu człowieka, jednostki. Limonow niewrażliwy politycznie nie opowiada się po stronie żadnego systemu filozoficznego, całkowicie obce mu jest podejście religijne, chrześcijańskie. Nie stara się idealizować człowieka, ale też nie poddaje go surowej ocenie, jest wyrozumiały dla jego słabości, wybacza mu wady i potknięcia. Ujawnia się także jako *homo amans* — istota kochająca i potrafiąca przeżywać różne stany uczuciowe, nieraz bardzo wysublimowane.

Zakres tematyczny wierszy Limonowa ulega znacznemu rozszerzeniu, wnika do nich publicystyka i staje się ona zaangażowana. Znajdziemy w nich refleksję nad dwoma modelami kultury, a także apologię armii i gloryfikację jej siły (*Oda armii*). Poeta jednak nie jest w stanie oddać się w pełni takim wyłącznie problemom. Ważnym tematem jego poezji staje się kobieta przedstawiana w różnych swoich wcieleniach — poeta obrazuje różne formy uczucia — od czułości do erotyzmu, od zakochania do zdrady.

Cykl *Прощание с Россией* otwiera wiersz *Крестьянское*, o dość wyraźnej Niekrasowskiej inspiracji. Znajdziemy w nim tradycyjne przeciwstawienie wsi miastu, podkreślenie odmienności egzystencji. Znacznie bardziej głęboki jest wiersz *Пелена снегов, одеяло снега*, odzwierciedlający barokową myśl o potędze kosmosu i nicości człowieka.

Patetycznie brzmi tytuł kolejnego wiersza — *Наши национальные подвиги*, zrodzonego wspomnieniem wojny i zwycięskich bitew 1944 roku. Wpisuje się on w nurt liryki oficjalnej. Poważną problematykę sygnalizuje tytuł kolejnego wiersza *Историческое*, w którym poeta sięga do odległej epoki, jej wymiaru zarówno dziejowego, jak i mitologiczno-bajkowego, do wypraw przeciwko stepowi. W kontekście dalszych losów Limonowa szczególnie interesujące są dwa fragmenty z motywem wyjazdu.

Limonow przyjechał do Stanów Zjednoczonych w roku 1974. W USA znalazł się poeta rosyjski, który u siebie w kraju, o czym był przekonany, nie widział szansy na sukces artystyczny. Gdzie mógł szukać odbiorców swojej poezji? W naturalny sposób mogli nimi być emigranci rosyjscy. Emigracja rosyjska,

jak wiemy, była niejednolita i dzieliła się na dwa odłamy: emigrację porewolucyjną i trzeciej fali. Teksty przedemigracyjne Limonowa były na Zachodzie praktycznie nieznanne. Jego wiersze zaczęły się ukazywać w prasie emigracyjnej („Grani”, „Kowczeg”, „Kontinent”, „Echo”, Russica”) i w wydawnictwach zbiorowych. Tomik autorski, zatytułowany *Русское*, wyszedł w roku 1979 w wydawnictwie Ardis⁸. Kolejny, *Мой отрицательный герой*, zawierający wiersze z lat 1976—1982, ukazał się w roku 1995, gdy poeta powrócił już z emigracji⁹. W 1995 roku wyszedł zbiorek *Мой отрицательный герой. Стихи 1976—1982 годов*¹⁰.

Jak większość rosyjskich emigrantów, Limonow nie zaakceptował nowej rzeczywistości. Rosjanie bowiem, nawet ci, którzy odrzucali obce im i wręcz wrogie państwo radzieckie i panujący w nim system, z trudem adaptowali się do nowych warunków, nie potrafili się asymilować. Bardzo wielu z nich żyło w emigracyjnych gettach. Kraj pobytu niewiele ich interesował, z drugiej zaś strony, kraj pobytu też nie interesował się nimi. Limonow jednak pilnie przypatrywał się amerykańskiej rzeczywistości. Zrozumieć lepiej wydzwięk niektórych wierszy pozwala fakt, że w Nowym Jorku zbliżył się do skrajnie lewicowej Socialist Workers Party.

Częstym przeto motywem twórczości emigrantów stawała się samotność, poeta niemal zawsze i wszędzie czuje się samotny, a postawa taka wynika z pesymizmu w postrzeganiu świata i pesymizmu wizji antropologicznej. Samotność potęguje się, gdy relacja ze światem nie opiera się na autonomii jednostki, lecz na narzuconym systemie wartości. W takiej sytuacji znalazł się emigrant Limonow i taką egzystencję będzie opisywać w swych wierszach. Przypomnijmy, że w kraju rodzinnym również żył w warunkach narzuconych przez represyjny system, ale miało to miejsce w obrębie cywilizacji oswojonej, którą poeta akceptował. Teraz zetknął się z innym kręgiem cywilizacyjnym, z nowym porządkiem świata, który okaże się nie tylko obcy, ale także wrogi, zdolny, według niego, degenerować naturę człowieka (*Самому себе*).

Amerykańska liryka Limonowa staje się filozoficzna, z próbą nieznaną dotąd u poety autoanalizy (*Себе самому*). Wiersze o wydzwięku jednoznacznie pesymistycznym zawierają głęboką refleksję nad światem, w którym nie ma harmonii, a skala wartości uległa zafalszowaniu. Wiersze mówią o uczuciu głębokiego wyobcowania (*Вновь ты будешь одиноким в ноябре*). Z biegiem czasu jednak problematyka filozoficzna, antropologiczna, uniwersalna zostaje

⁸ Zob. Э. Лимонов: *Русское*. Анн Арбор 1979.

⁹ Wspomnieć trzeba jeszcze jedno wydanie — w tomie *Трое*, oprócz wierszy Limonowa napisanych po 1974 roku, były utwory K. Kuzminskiego i A. Swietkowa. Zob. *Трое. Не замыкая уст*. Э. Лимонов, К. Кузьминский, А. Цветков. Предисловие Саши Соколова. Лос Анджелес 1981.

¹⁰ Э. Лимонов: *Мой отрицательный герой. Стихи 1976—1982 годов*. „Глагол” 1995, ном. 31.

zastąpiona przez socjologiczną i nabiera wydźwięku społecznego (*И вместе с беломраморной зимою*).

Otoczająca rzeczywistość jest nieprzychylna poecie, został on wyobcowany ze społeczności, świat przyjął go z obojętnością, odrzuciła go nieprzyjazna Ameryka. Coraz bardziej więc wrogo zaczyna się do niej odnosić, gdyż w płaszczyźnie socjalno-ekonomicznej jest to moloch, z niesprawiedliwą dominacją pieniądza, dzielący ludzi według wyłącznie zasady ekonomicznej.

Poeta zaczyna patrzeć na Nowy Jork jak socjolog, jak marksista, który rzeczywistość odbiera nie, jak robił to wcześniej, w płaszczyźnie antropologicznej, lecz ekonomicznej: porządek społeczny wyznacza kryterium: bogactwo—bieda. Tak widzi Amerykę poeta-proletariusz o lewicowych poglądach, który utożsamiać się będzie z wykluczonymi — środowiskiem Murzynów, Latynosów (*Я проезжал кварталы бедноты, Островок*). Nie tak kiedyś widział Amerykę z oddali, ta prawdziwa okazała się niesprawiedliwa, nieczuła, obca na krzywdę i zaczyna ją więc postrzegać tak, jak robili to radzieccy propagandziści. Akcentuje silnie kontrast między posłannictwem poety a jego miejscem i rolą w społeczeństwie, które nie docenia wagi twórczości, gdyż ceni wyłącznie materialną stronę życia, a poetę zrzuca z piedestału (*Лето прошло без особых утех*).

W wierszach Limonowa zaczynają pojawiać się brutalne oskarżenia Ameryki, bardzo krytyczne słowa padają pod adresem Amerykanów. Z drugiej zaś strony, mamy wspomnienia z rosyjskiej, radzieckiej przeszłości i coraz częstsza jest nuta nostalgii (*Эпоха бессознания*). Ojczyzna widziana z daleka (*Крым*) jawi się jako ucieleśnienie sielskiej swojskości lat dzieciństwa. Obiektem wspomnień staje się charkowska przeszłość, lata beztrioskiej młodości. Odzywają wspomnienia Moskwy lat 70., sceny z życia bohemy, przywołani zostają ci, których Leta zabrała. Wiersz *У Есенина Сереженьки* zbudowany jest na przeciwstawieniu rosyjskiej uczuciowości, emocjonalności i amerykańskiej racjonalności, wyrażenia. Różnice widać nawet w kulcie zmarłych, w wyglądzie grobu. Rodzima Rosja i Ameryka to dwie odmienne mentalności (*У Есенина Сереженьки*). Harmonii poszukiwał poeta we wspomnieniach, w doświadczeniach egzystencji w świecie odmiennym, przedstawianym w nostalgicznej tonacji. I tu jednak, podobnie jak przy opisie rzeczywistości amerykańskiej, którą krytykował, poeta dawał wizję nieprawdziwą i jednostronną.

Amerykańska liryka koncentruje się wokół kilku określonych problemów, mających wyrazisty podtekst autobiograficzny i wiążący się bezpośrednio z egzystencją zawiedzionego emigranta. Jej inspiracją były własne przeżycia i odczucia, wynikające z pilnej, rzetelnej, obserwacji rzeczywistości. Nie zawsze były one obiektywne, wizja amerykańskiej rzeczywistości często była przerysowana, nierzadko złośliwa, ironiczna i pełna sarkazmu. Do sięgnięcia po pióro inspirowała przeczytana gazeta, spotkany człowiek, oglądany pejzaż.

W całej twórczości Limonowa ważny nurt stanowiła poezja miłosna, nie mogło jej więc zabraknąć w okresie nowojorskim. Dotąd jednak miłość była pięknem, radością, a opiewana kobieta symbolem wzniosłej wiecznej miłości. W Nowym Jorku poezja miłosna nie mogła już mieć takiego oblicza — nastąpiło zerwanie z ukochaną, Jelena Szczapowa opuściła poetę. Zdradzony próbuje jednak znaleźć dla niej usprawiedliwienie, traktując odejście Jeleny jako archetyp zachowań kobiecych (*В краю поэмы и романа*). Gorycz zdrady nie przeszkadza wszakże autorowi wiersza wyśpiewać hymn pochwalny na cześć ukochanej, porównywanej z greckim symbolem miłości — Afrodytą. Siebie również umiejscawia w sztafażu antycznym jako Ariona. Dzięki idealizacji i poetyzacji miłości uczucie porzuconego kochanka zyskuje wymiar tragiczny.

Erotyka Limonowa będzie jednak ewoluować, inaczej będą rozkładane akcenty, motyw miłości i zdrady przedstawi poeta w innych kategoriach, przeciwstawiając idyllę chaosowi, świat harmonii nieuporządkowaniu (*Люди, ноги, магазины*). O zerwaniu mówi wiersz *Меня подруга нежная убила*, pokazujący, że fałszywy raj blichtru wielkiego świata wygrał z poetą. Nie ma tu już idealizacji uwielbianej kobiety, której przemianę ukazał, posługując się sugestywnym motywem maski. Wyeksponował natomiast cierpienie i ból porzuconego kochanka.

Metafora życia jako otwartej rany stanowi podstawę konstrukcyjną wiersza *В газетах опять о Вьетнаме*. To erotyk o zniszczonej, zdewastowanej miłości, o odejściu ukochanej i bólu opuszczonego mężczyzny, samotnego w świecie nowojorskiego kłamstwa. Topos rany zostaje wzbogacony o rozmyślenia o życiu i śmierci, o tradycji, swoistości dwu przeciwstawnych cywilizacji — europejskiej (zachodniej) i rosyjskiej. Bolesne doświadczenie egzystencjalne, w którym znaczącą rolę odegrało cierpienie, dojmujące poczucie zdrady ukochanej, spowodowało, że nie ma w jego wierszach obrazów szczęśliwej miłości.

Rozczarowany amerykańską rzeczywistością, w której dodatkowo doznał bolesnego zawodu miłosnego, Limonow decyduje się w 1982 roku opuścić Stany Zjednoczone i wyjeżdża na stałe do Paryża. Wiąże się teraz z inną kobietą, fotomodelką i piosenkarką kabaretową Natalią Miedwiediewą, w jego poezji nie odegra ona jednak takiej roli, jak Jelena Szczapowa. W Paryżu środowisko emigracyjnych poetów rosyjskich było bogatsze niż w Stanach, jednocześnie znacznie bardziej skłócone ideowo i ze względów estetycznych. Wiersze Limonowa publikowały „Echo”, „Muleta”, „Sinaksis”. „Kontinent” tylko raz wydrukował kilka jego utworów, poprzedzając je wstępem Natalii Gorbaniewskiej, w którym wyznawała, że tego typu poezja nie odpowiada jej smakowi estetycznemu.

Liryka paryska nie posiada tej drapieżności, jaką miały wiersze amerykańskie. Nie atakuje ona gwałtownie rzeczywistości, której poeta przypatruje się z uwagą, a jego postawę cechuje pobłażliwa refleksyjność. Ponadto liryka Limonowa podlega silniejszej niż dotąd fabularyzacji, o czym świadczy zwrot ku gatunkowi ballady. Ważnym miejscem jego oglądu świata stał się park,

pozwalać zaobserwować wiele z paryskiego życia (*Баллада Парка Лобо*). Do obserwacji i relacji o życiu z perspektywy parkowej ławki dochodzi zaduma nad własnym losem, rozmyślenia nad sensem istnienia (*Ты сидишь на скамейке французского старого парка*). Rozmyślenia przywodzą poczucie zawodu i smutku, który stanowić będzie dominantę wielu wierszy (*У Сены*). Innym miejscem, w którym człowiek samotny, podobnie jak paryski emigrant Limonow, spędza czas, jest supermarket. Nie jest on jak park oazą ciszy i nie stwarza okazji do spokojnej kontemplacji. Obfitość towarów wywoływać może agresję, zniechęcenie do życia, człowiek bardziej dojmująco przeżywa swą klęskę życiową, tu rodzi się frustracja.

W paryskiej liryce Limonowa nie mogło zabraknąć dwu ważnych tematów jego poezji — miłości i poety. Po wierszach pełnych goryczy spowodowanej zdradą pojawia się nieco inna tonacja. Powstaje jeden z najpiękniejszych erotyków — *Романс*, przypominający Puszkowski wiersz *Я вас любил*. U Puszkina miało miejsce wspomnienie dawnej fascynacji, u Limonowa natomiast mamy wyznanie miłości, która nie może nigdy się skończyć, gdyż weszła w krwiobieg, stała się życiem i musi wraz z nim trwać. Chociaż sytuacja z wiersza Limonowa może być kojarzona z miłością do Jeleny, ma wymiar uniwersalny. Miłość taka możliwa jest tylko w epoce powszechnej szczęśliwości, w dzisiejszym świecie chaosu nie ma dla niej miejsca.

W poezji paryskiej widzimy inny obraz poety, istotnie różniący się od tego, jaki Limonow przedstawiał w liryce amerykańskiej. Nie chce i nie musi już być poetą odrzuconym, na którym nie poznał się świat. Chce być uznawany, pragnie, by jego twórczość była doceniana. W Paryżu jednak, a więc na obczyźnie w ogóle, tego nie znalazł, dlatego przenosi poetę do ojczyzny (*Хорошо и скучно быть поэтом*). Umiejscawiając go tam, fałszuje jednak rzeczywistość, zapominając o cenzurze, nakazach i zakazach ideologów, które odbierały pocie wolność wypowiedzi. Dziwny i nieprzekonujący jest sielankowy obraz poety, a jego wyznanie *Хорошо быть поэтом в России* jest nieprawdziwe.

Limonow był już ukształtowanym w pełni poetą, gdy wyjeżdżał na emigrację. Tam też nie zarzucił liryki, początkowo to właśnie ona stanowiła główny nurt jego twórczości. Tworzył ją zarówno w Ameryce, jak i we Francji. Większą sławę przyniosła mu jednak proza. Aleksandr Żółkowski zauważa nawet, iż „znawcy doceniają poezję Limonowa bardziej niż prozę, być może dlatego, że wiersze plasują się dalej od szokującego »życia«, zaś co do ich klasy nie ustępują najlepszym stronicom jego prozy”¹¹.

Limonow wrócił do kraju w 1991 roku. Jego twórczość poetycka nie była znana w ojczyźnie, dlatego przypominana będzie tym rosyjskim czytelnikom, którzy nie mogli poznać jej wcześniej¹². Poeta po powrocie, choć w ograniczo-

¹¹ А. Жолковский: *Эдуард Лимонов. Стихотворения*. „Критическая Масса” 2004, ном. 1. Cyt. wg: <http://www.litkarta.ru/dossier/zholkovsky-limonov> (dostęp: 19.11.2015).

¹² Zob. Э. Лимонов: *Стихотворения*. Москва: Ультра. Культура 2003.

nym zakresie, nadal będzie pisać wiersze, zacznie je tworzyć po 2000 roku, część z nich powstanie w więzieniu. Jak pisze Żołkowski, w tych ostatnich „powtarzają się tematy męczeństwa i tęsknoty za miłością i ojczyzną”¹³. Jak czytamy we wstępie do wydania z 2003 roku, wiersze poemigracyjne „pełne są szczerzej goryczy i bólu z powodu naszej nienormalnej i jedynej Ojczyzny”. Zwróćmy wszakże uwagę, że są to słowa kogoś, komu pozycja ideowa Limonowa jest bliska.

¹³ А. Жолковский: *Эдуард Лимонов. Стихотворения...*

Lucjan Suchanek — prof. zw. dr hab., *professor emeritus* Uniwersytetu Jagiellońskiego, przewodniczący Komisji Emigrantologii Słowian, członek czynny Polskiej Akademii Umiejętności. Autor kilkudziesięciu książek z zakresu filologii rosyjskiej, kulturoznawstwa, literaturoznawstwa oraz roszjznawstwa, m.in.: *Homo sovieticus, świetlana przyszłość, gnijący Zachód. Pisarstwo Aleksandra Zinowiewa* (Kraków 1999); *Parias i Heros. Twórczość Eduarda Limonowa* (Kraków 2001); *Anioły, biesy i prawda. Pisarstwo Jurija Drużnikowa* (Kraków 2007); autor wielu artykułów naukowych, redaktor kilkunastu tomów zbiorowych.